

Білоус Н. М. Формування мовленнєвої компетенції в студентів філологів у процесі вивчення методики викладання української літератури. – Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина І. – С. 45-51

Формування мовленнєвої компетенції в студентів-філологів у процесі вивчення методики викладання української літератури

У статті висвітлено основні етапи формування професійної мовленнєвої компетенції майбутнього вчителя-словесника в процесі вивчення курсу «Методика викладання української літератури».

Ключові слова: компетенція, компетентність, модель мовлення вчителя, мова і мовлення.

Фахова підготовка вчителя літератури потребує докорінного перегляду: змінилась історична доба, зріс рівень сучасної гуманітарної науки, в Україну прийшов науковий досвід зарубіжжя, технологізація навчального процесу, застосування інноваційних методів та прийомів.

Але разом з тим якісний рівень теоретичної і практичної підготовки молодих спеціалістів залишається на невисокому рівні.

Причин багато. Передусім потребує вдосконалення мовленнєва компетентність майбутніх учителів-словесників. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли своє втілення в працях мовознавців (І. Білодід, В. Виноградов, В. Русанівський), психологів (А. Виготський, Г. Костюк, С.Рубінштейн), педагогів (І. Синиця), методистів (Г. Токмань, О. Куцевол).

Метою статті є: організація процесу формування професійної мовленнєвої компетенції в студентів-філологів під час вивчення методики викладання української літератури.

Для обґрунтування концептуальних підходів до організації процесу формування в майбутніх словесників професійної мовленнєвої компетенції потрібно конкретизувати й уточнити сутність базових понять: «компетентність», «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», які співіснують у науковій літературі, характеризуються багатоаспектністю тлумачення і тісно пов'язані з проблемою формування мовленнєвих професійних умінь.

Який зміст вкладається в поняття „компетентність”?

У тлумачному словнику української мови поняття «компетентність» трактується, як: достатні знання, в якій-небудь галузі [1, с. 145]. Отже, компетентність - це здатність

майбутнього словесника отримувати й опрацьовувати інформацію, ефективно використовувати здобуті знання в професійній діяльності, спілкуванні тощо.

Мовну компетенцію визначаємо як знання норм і правил сучасної української літературної мови, уміле їх використання в процесі мовлення, система вироблених і засвоєних у процесі мовленнєвої діяльності мовознавчих правил, достатніх для адекватного сприйняття й вербального відтворення явищ об'єктивної дійсності.

Мовленнєва компетенція – це вміння говорити, слухати, читати, писати, тобто вміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю, з побудовою діалогічних і монологічних висловлювань у конкретній ситуації, відповідно до рівнів мовної компетенції учасників спілкування [1, с. 146].

Отже, мовленнєва компетентність учителя-словесника – це, насамперед, знання мови, уміння вести розмову, висловлювати думки, вміння здійснювати правильний вибір мовних засобів.

Власне мова і мовлення - це дві форми існування одного суспільного явища, що співвідносяться між собою як загальне (мова) і конкретне (мовлення).

Мова – історично усталена система звуків, лексики, правил словотворення і словозміни, побудови речень і тексту, якими користуються її носії для висловлення думок, передачі почуттів. Мова живе в мовленні, без якого вона не може здійснювати свою комунікативну функцію. Проте і мовлення, а відтак мовленнєва комунікативна діяльність, неможливі без мови, її словникового складу, фонетичних законів, правил граматики. Це – конкретне вираження мовної системи індивідом, «мова в дії» (І. О. Синиця). Термін «мовлення» активно використовують не тільки науковці, а й педагоги, вчителі.

Педагогічна логіка навчального процесу розкриває три основні етапи засвоєння знань, які сприяють формуванню нових якостей особистості майбутнього вчителя-словесника: відбір, накопичення знань, необхідних для формування професійних мовленнєвих умінь; перетворення знань у переконання й формування на їх основі професійно-мовленнєвої компетенції; реалізація професійно-мовленнєвої компетенції в конкретних видах педагогічної діяльності.

Важливим механізмом формування професійних мовленнєвих компетенцій у студентів-філологів під час вивчення курсу «Методика викладання української літератури» є:

- взаємозв'язок теорії і практики мовленнєвої діяльності;
- володіння культурою конструктивного діалогу та полілогу;

- уміння зацікавлювати, захоплювати, переконувати, інтригувати;
- виконання рольових і сюжетних ігор, дія яких створює сприятливі умови для вироблення навичок логічно мислити, оперувати словом;
- уміння оперативно й доцільно включатися в мовленнєву взаємодію, передбачати результати педагогічного мовлення;
- збагачування словникового запасу;
- опановування термінологічної бази;
- моделювання інтонації, адекватної змісту і структурі висловлювання;
- здійснювання емоційно-експресивного впливу на учнів, студентську аудиторію;
- уміння дбати про виразність (змістова, інтонаційна, візуальна), правильність (орфоепічна, граматична, орфографічна, пунктуаційна); чистоту (що не допускає ультрапуризму (словникового, стильового чи колоритного), штучності, фальшивого професіоналізму); мови.

Можна порадити студентам під час опрацювання теми: «Вчитель–словесник і його професійні якості» скласти для себе ідеальну модель мовлення вчителя і орієнтуватися на неї в професійному навчанні, а пізніше – у становленні себе як учителя під час самостійної педагогічної діяльності. Ця модель може містити такі показники, як: правильність, чистота, багатство, точність, виразність мови.

Важливе значення має робота з словниками – орфоепічним, тлумачним синонімічним, фразеологічним, перекладними, термінологічними. Майбутньому вчителю важливо виробити звичку звертатися до словників, якщо виникає будь-який сумнів щодо правильності вживання слова, розвивати увагу до незнайомих слів, потребу запам'ятати, з'ясувати їх значення, ввести у своє мовлення.

На одному із практичних занять, що присвячене темі «Розвиток усного і писемного мовлення» надається можливість студентам проаналізувати своє і чуже мовлення:

- чи достатній лексичний запас для вільного вираження думки?
- чи правильно утворені граматичні форми?
- які недоліки мовленнєвої підготовки?

Виявивши увагу до власного мовлення, студент з більшим розумінням поставиться до художнього тексту; відчувши й осмисливши красу мистецького слова, він і несамохіть, і

усвідомлено застосовуватиме різні типи виражальних засобів та безпосередні вислови письменника.

Читання художніх творів, їх інтерпретація, заучування напам'ять є найголовнішим видом роботи над мовленнєвою компетентністю майбутнього вчителя. При цьому викладач розробляє систему завдань для роботи над мовою художнього твору. Наприклад :

- відзначити художні висловлювання, які найбільше сподобалися, а також ті, які видалися найбільш художньо наповненими, яскравими, оригінальними;
- визначити, в чому образність висловлювання, яка його художня роль саме в цьому тексті, як він пов'язаний з іншими елементами художньої структури;
- зіставлення авторського мовлення з мовленням іншого письменника;
- дослідження редакторських і цензурних втручань у авторський текст;
- стилістичний експеримент;
- наукове узагальнення після цілеспрямованого спостереження за мовою художнього твору.

Дослідження може проводитися в різних аспектах, його предметом може виступати:

- колористика художніх образів у творі;
- певний лексичний прошарок;
- метафорика художнього письма автора, своєрідність використання ним певного роду тропів;
- художня роль стилістичних фігур;
- переваги певного засобу звукової виразності в даному художньому тексті.

Студент виготовляє картотеку: на кожній картці він записує цитату з художнього тексту із явищем, яке його цікавить, і своє тлумачення цього явища. Далі систематизує картки і, врешті, проводить узагальнення.

Розвиток мовлення „становить постійний процес, що триває протягом усього життя людини, процес оволодіння мовленням та його механізмами в безпосередньому взаємозв'язку з духовним становленням особистості, збагаченням її внутрішнього світу [2, с.317].

Мовлення вчителя є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоутвердження його особистості.

Готуючись до занять, студент повинен визначити для себе, для кого і з якою метою він буде говорити, які роздуми, почуття

він повинен викликати у своїх одногрупників, яку атмосферу створити, яким повинен бути інтонаційний малюнок, ритм, темп власного мовлення. Необхідно розвивати вміння бачити, відчувати навколишній світ у звуках, барвах, картинах і відтворювати своє бачення в слові.

Мовлення студента є показником його професійної культури, засобом самовираження, самоутвердження його особистості. В.О. Сухомлинський розробив своєрідний кодекс мовлення вчителя. Він вважав, що слово вчителя не повинно бути брутальним, непристойним, фальшивим і нещирим. Особливо наголошував на своєрідній психотерапевтичній функції слова вчителя, вважаючи це обов'язковою умовою спілкування - діалогу між учителем і учнями. Вислови „душа дитини" і „слово вчителя" він ставив поряд [4, с.82].

На заняттях з методики викладання літератури студент удосконалює діалогічне та монологічне мовлення. Форми цього мовлення різноманітні. Найпоширенішими формами монологічного мовлення студента є розповідь, пояснення, коментар, розгорнуті оціночні судження, доповіді.

Діалогічне мовлення студента широко представлене в різного роду бесідах, з одногрупниками, викладачем, учнями, у спілкуванні з художнім текстом, з автором, які будуються у формі запитань і відповідей.

З навчальною метою практикуються такі види діалогу: навчально-практичний, навчально-літературознавчий, театральнo-художній, навчально-методичний.

Монологічне мовлення студента розвивається на всіх заняттях (практичних і лекційних) і на всіх етапах розгляду тем.

Досвід показує, що ефективними формами розвитку мовленнєвої компетентності студентів є підготовка й проведення навчально-тренувальних занять, захистів курсових робіт, наукових проєктів, матеріалів педагогічної практики, презентацій.

Діагностуючи рівень мовленнєвої компетентності майбутніх учителів, ми маємо керуватися такими критеріями":

1. Володіння активною лексикою, яка характеризує духовний світ письменника.

2. Майстерне використання мовлення як регулятора спілкування з вихованцями на основі принципу: „Якомога більше вимоги до людини, але разом з тим і якомога більше поваги до неї" [3, с. 210].

3. Логічність, доступність, чіткість, переконливість, стрункість у композиції висловлювання.

4. Володіння особливостями того чи іншого мовленнєвого стилю відповідно до жанру висловлювання й ситуації спілкування.

5. Володіння образно-виражальними засобами мови.
6. Володіння теоретико-літературною, мистецтвознавчою та загально філософською термінологією.

Таким чином, завдяки цілеспрямованим і різноманітним заходам на лекціях і практичних заняттях з методики викладання літератури формується мовленнєва компетентність майбутнього вчителя-словесника, професійного філолога.

В статье освещаются основные этапы формирования профессиональной компетенции в студентов-филологов в процессе изучения методики преподавания украинской литературы.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, модель речи учителя, язык и речь.

This paper deals with the basic stages of forming professional competence of student-philologist in the process of studying of Ukrainian literature

Key words: competence, model of teacher's speech, language and speech.

Використана література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВГФ: „Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Богданова О.Ю. Методика преподавания литературы. / О. Ю.Богданова, С. А. Леонов, В.Ф.Чертов. – М.: Академия, 1999. – 400 с.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос . – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
4. Сухомлинський В.О. Слово про слово. Слово вчителя в моральному вихованні. – Вибр. твори / О. В. Сухомлинський. – К.: 1977. – Т. 5. – 321с.
5. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: Монографія. / – Черкаси: Брама, 2006. – 330с.